

З комплексным выкарыстаннем вербальных сродкаў сустракаем і ў маўленні цыгана: *О-му! Чачынька-чачынька, // Гдзе ж ты дзелась, мая клячанька?* Да гэтых сродкаў адносяцца: выклічнік *о-му*, рыфмаванка *чачынька-чачынька*, умоўныя дыялектызмы (русізмы) *гдзе, дзелась*, зваротак-дэмінітыў *клячанька* ('худы, заезджаны конь'). Дэмінітыўная форма ўспрымаецца як кантрастыў: утваральная аснова (назоўніка *кляча*) мае канатацыю "'«пагард»" (пагардлівае), а суфікс *-аньк-* надае адабральную (ласкальна-памяншальную) ацэнку. У выніку *клячанька* ўжываецца ў дадзенай рэпліцы з камічнай экспрэсіяй.

Вывады. Такім чынам, для стварэння камічнага эфекту ў тэксце батлейкавага прадстаўлення выкарыстаны розныя сродкі (пераважна экспрэсіўна зніжаныя моўныя адзінкі і алагізмы). Камічны эфект узмацняецца канцэнтраваным і комплексным ужываннем вербальных сродкаў.

Спіс крыніц

1. Міско, С. М. Школьны тэатр Беларусі XVI—XVIII стст. : вучэб. дапам. / С.М. Міско. — Мн. : Тэсей, 2000. — 168 с.
2. Стэльмах, Д. У. Народная драма / Д. У. Стэльмах // Энцыкл. літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. / рэдкал. : І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. — Мн. : БелСЭ, 1987. — Т. 4. — С. 18-19.

Матэрыял поступіў у рэдакцыю 30.05.2011.

Н. Л. Сабалеўская

Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт,
г. Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

АПОСІАПЕЗА Ў МАЎЛЕННІ МУЖЧЫН І ЖАНЧЫН (на матэрыяле рамана І. Мележа «Людзі на балоце»)

Сярод вялікай разнастайнасці маўленчых актаў у І. Мележа найбольш прадстаўлены такія, якія з'яўляюцца асноўнай формай гутарковай функцыянальна-стылістычнай разнавіднасці агульнанароднай мовы. Бо менавіта ў дыялагічным маўленні выяўляюцца бесперапынныя ўзаемныя зносіны ўдзельнікаў вызначанага калектыву людзей. Сэнсавая палітра такіх маўленчых актаў можа вагацца ад усхвалення і ўзвышэння да грубіянства і ганьбавання, ад падзякі і ўхвалы да здрады, ад пяшчоты да агіды.

Шматлікія маўленчыя акты ў рамана І. Мележа «Людзі на балоце» напоўнены апосіапезай. Гэта раптоўны абрыў выказвання, прыпынак маўлення, парушэнне яго сінтаксічнай пабудовы з прычыны перажыванняў, наплыву якіх-небудзь пачуццяў, успамінаў. Устаноўлена, што «жанчыны любяць перапытваць і менш перабіваюць суразмоўцу, яны часта не заканчваюць сваё маўленне...» [1, с. 43]. Нягледзячы на большую эмацыянальнасць жанчын, апосіапезай насычана маўленне як Ганны, так і Васіля. Ганна, хвалюючыся за Васіля, знаходзіцца ў стане ўзбуджанасці, які характарызуецца як крайняя ступень узрушанасці са стратай самавалодання:

— *Нікуды. На вуліцу, пагляджу...* (Да мачыхі); — *Ну, глянь ужэ! Пайду, калі вам так страшна...* (Да мачыхі); — *Мне страшна...* (Да Васіля); — *Я... не ведаю, як і што патам было...* (Да Шабеты).

У маўленні Васіля апосіапезы сведчаць аб стане смутку, душэўнай гаркоты персанажа, страты ім непасрэднага псіхалагічнага кантакту з дарагім чалавекам — Ганнай:

— *І — ты ёй перадай — што кланяюся...* (Да маці); — *А... адпускаюць...* (Да маці); — *Хіба скажуць...* (Да маці); — *Лепей не лепей. Другія бачылі, казалі...* (Да Ганны). Часцей за ўсё апосіапезы ў маўленні Васіля выражаюцца няпоўнымі сказамі, звернутымі да Ганны:

— *Рукі якія ў цябе...* — *здзіўляецца Васіль*; — *Малыя. А дужыя...*; — *Аге, ухопіш за імі...*; — *Шчэ трохі...*; — *Не буў там... Жывы, мабуць...*

Пры ўсведамленні незаслужанай знявагі, як, напрыклад, у выпадку абразы або падману чалавека, неапраўданых абвінавачванняў і папрокаў у яго адрас, Васіль нешматслоўны. Адрасатамі яго маўлення з'яўляюцца таксама і мужчыны. Самі ж маўленчыя акты па форме нагадваюць рэплікі, якія ўтрымліваюць якія-небудзь адказы, зацемкі, удакладненні, пярэчэнні, воклічы на словы суразмоўцы:

— *3 Куранёў...* (Да незнаёмага ў турме); — *Ат...* (Да незнаёмага ў турме); — *Я...* (Да Косціка Хвашча); — *Не павераць...* (Да Косціка Хвашча); — *Няма...* (Да Шабеты); — *Асялок...* (Да Шабеты); — *Чаго ж... Знаеце ўжэ...* (Да Шабеты); — *Амаль што...* (Да Шабеты); — *Ат... Няма нічога...* (Да Ахрэма Грыбка); — *Ат, пустое...* (Да Ахрэма Грыбка).

Даследчык І. А. Сцернін лічыць, што жанчынам, калі яны размаўляюць з мужчынамі, трэба ведаць, што мужчыны, «як правіла, дрэнна разумеюць інтанацыйныя адрозненні ў афармленні маўлення, паколькі ў мужчын горш, чым у жанчын, развіты гукавысотны слых: нюансы інтанацыі, яе адценні мужчыны разумеюць горш, чым жанчыны» [2, с. 12]. Таму ў маўленні жанчын старэйшага пакалення ў адносінах да мужчын адчуваецца недасказанасць і нешматслоўнасць:

— *Умее, усё ўмее...* (Дамеціха); — *І не сорам!..* (Мачыха); — *Што?! Пытаеіся!..* (Мачыха); — *Ды мне расказаць — не мая дачка, твая!.. Бацько!..* (Мачыха); — *Яўхім Карчоў — Ганну...* (Мачыха); — *Калі ў лес па*

маліны хадзіла... (Мачыха); — Зямелькі — далонька... Ды і тая... Не табе... казаць!.. (Мачыха); — Ды мы што ж?.. Мы не супроціў, калі яно ўжэ на тое... (Мачыха); — На адзін дзень не хопіць... (Мачыха); — Я ж думала!.. Ён жа да цябе... (Маці Васіля); — Боязно нешто за яго... (Маці Васіля); — Памаўчы бо пра Бога і пра святых... Гасцей хоць не трывож... (Маці Міканора); — Перагораем, буць не можа. Прывыкля... (Маці Ганны);

Маўленне Хадоські ў стане эмацыянальнай напружанасці, калі яе дамагаўся Яўхім, таксама насычана апосіапезамі: — Не трэба!.. Я не хочу!.. (Хадоська); — Яўхімка... мілы!.. Пасля... Адрозу... (Хадоська); — Яўхімка! Што ж... (Хадоська); — Яўхімка, я... я... (Хадоська).

Раптоўны абрыў, прыпыненне выказванняў уласцівы і маўленню мужчын старэйшага пакалення, якія тонка адчуваюць набліжэнне бяды або дрэнны настрой сваіх суб'ядседнікаў з прычыны наплыву пачуццяў:

— На холад бярэ. Дажджу не павінно... (Дзед Дзяніс); — Не на добрае, ведамо... (Дзед Дзяніс); — Змовіны булі... (Чарнушка); — І мне, тым часам, трэба... (Чарнушка).

Мужчыны малодшага пакалення схільны хвалявацца, не паказваючы сваіх эмоцый і пачуццяў. Аб гэтым сведчыць наяўнасць апосіапез у іх маўленні:

— Ясно... Але ж сход... (Грыбок); — Браткі, дак хіба ж я адзін... (Грыбок); — Ну, нібыто яго... пацерабілі нібыто... (Ігнат); — Заступіцца-то заступяцца... (Дубадзел).

Такім чынам, апосіапега з пункту погляду сэнсавай напоўненасці размяркоўваецца па дзвюх групах: з дадатнай (меліяратыўнай) і адмоўнай (пеяратыўнай) канатацыяй. Усе яны ў ідыястылі І. Мележа атрымліваюць спецыфічнае семантычнае і структурнае выражэнне. Вялікая роля пры выяўленні канататыўнасці належыць лексічным сродкам, уключаным у маўленчыя акты. Фарміраванне выказвання залежыць ад характару ўзаемадзеяння партнёраў па камунікацыі: іх камунікатыўных роляў і інтарэсаў, узроставых і асабовых характарыстык, адносін, а таксама тэмы, прадмета гутаркі і маўленчай сітуацыі ў цэлым.

Спіс крыніц

1. Попова, Е. А. Об особенностях речи мужчин и женщин / Е. А. Попова // Рус. речь. — 2007. — № 3. — С. 40—49.
2. Стернин, И. А. Общение с мужчинами и женщинами / И. А. Стернин. — Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 2001. — 35с.

Материал поступил в редакцию 14.04.2011.

М. А. Санкевіч

Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя М. Танка,
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

СЛОЎНІКАВЫЯ ДЭФІНІЦЫ Ў СІСТЭМЕ ЛЕКСІКАГРАФІІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Вывучэнню слова і яго семантыкі прысвечана вялікая колькасць навуковых прац (В. У. Вінаградаў, Ю. Д. Абрэян, А. А. Уфімцава, Э. М. Меднікава, Д. М. Шмялёў і інш.). Доўгі час семантыка і лексікаграфія развіваліся незалежна адна ад другой. Для лінгвістыкі ХХ стагоддзя характэрна сумежнае развіццё, што адлюстравана ў працах Л. У. Шчэрбы, Ш. Балі, К. Эдман, В. У. Вінаградава і інш. Навукоўцы прыйшлі да высновы, што структура лексічнага значэння адлюстроўваецца ў семантычнай характарыстыцы — апісанні сэнсавай структуры слова, якое пабудавана па лексікаграфічных правілах, што маюць на мэце найбольш дакладна і поўна паказаць узаемасувязі паміж словам і паняццем.

Прадметам даследавання выступаюць лексікаграфічныя дэфініцыі.

Мэтай даследавання з'яўляецца комплекснае даследаванне лексікаграфічных дэфініцый слова ў беларускіх тлумачальных слоўніках, выяўленне семантычных кампанентаў, якія фарміруюць значэнне, устанавленне ступені адэкватнасці слоўнікавых дэфініцый зместу дэнатата.

Актуальнасць абранай тэмы вызначаецца тым, што структура, змястоўны бок, тыпы лексікаграфічных дэфініцый у сучасным беларускім мовазнаўстве не даследаваліся, адсутнічае класіфікацыя тыпаў дэфініцый.

Значэнне як прадмет лінгвістычнага апісання выводзіцца з тэксту, які можа супадаць са словам, словазлучэннем, сказам або выказваннем. Тлумачальны слоўнік з'яўляецца своеасаблівым тыпам тэксту.

Словы і іх значэнні ўнікаюць, замацоўваюцца і функцыянуюць у канкрэтнай моўнай сістэме згодна з гукавым і граматычным ладам дадзенай мовы. Універсальнай рысай значэння слова як катэгорыі пэўнай мовы з'яўляецца яго ідыяматычнасць і непаўторная індывідуальнасць. Улічваючы гэтыя асаблівасці, В. У. Вінаградаў вылучыў асноўныя крытэрыі апісання і класіфікацыі лексічнага значэння: 1) па прыцыпе адносін наймення да азначаемага прадмета, паняцця — анамасіялагічны аспект; 2) па парадыгматычных адносінах і семантычных сувязях слоў у сістэме мовы і маўленні — семасіялагічны аспект; 3) па канфігурацыі ў семантычнай структуры слова як адзінкі мовы [1]. У выніку семасіялагічных даследаванняў навукоўцы прыйшлі да высновы, што пры складанні лексікаграфічных дэфініцый неабходна ўлічваць усе аспекты лексічнага значэння слова.